

ŁUKASZ MAKOWSKI

System polityczny Łotwy i jego związki ze sferą gospodarczą w dobie trzeciej fali demokratyzacjiWydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 2010, 311 s.

(Tomasz Otocki)

RECENZJE

Rok 2010 przyniósł sympatykom kraju nad Dźwiną książkę dr. Łukasza Makowskiego *System polityczny Łotwy i jego związki ze sferą gospodarczą w dobie trzeciej fali demokratyzacji*. Praca jest w zasadzie pierwszą polską publikacją w całości poświęconą systemowi politycznemu Łotwy. Wcześniej mieliśmy do czynienia z ujmowaniem państw bałtyckich *en bloc* (wymieńmy choćby prace profesorów Jacka Zielińskiego i Waldemara Żebrowskiego), względnie publikacjami przyczynkowymi takimi jak *Parlament Łotwy* (J. Zieliński, 1997) czy *Konstytucja Republiki Łotewskiej* (wstęp Przemysław Kierończyk, 2001). Na tym tle wybijała się praca P. Kierończyka *Państwo łotewskie: geneza i ustrój konstytucyjny* (Gdańsk 2008). Decyzja, by zajmować się tematyką łotewską niezależnie od pozostałych krajów bałtyckich, zasługu-

je na pochwałę, co więcej, Ł. Makowski nie tylko przeprowadził pogłębioną analizę systemu politycznego, ale także umieścił ją w kontekście transformacji ekonomicznej po 1991 r. oraz Huntingtonowskiej teorii fal demokratyzacji, z których Łotwa – jak wodzi autor – przeżyła dwie: pierwszą i trzecią.

Książka składa się z pięciu rozdziałów: pierwszy (*Pojęcie państwa demokratycznego oraz systemu politycznego*) jest omówieniem teorii Huntingtona. Autor koncentruje się na zdefiniowaniu trzech kolejnych fal demokratyzacji, a także wyjaśnieniu innych pojęć (m.in. transformacji, przemieszczenia i zastąpienia, tranzycji, transformacji właściwej oraz konsolidacji). Nie sposób odmówić autorowi biegłości w rekapitulacji myśli Huntingtona. Ich przyswojenie ułatwiają

czytelnikowi wykresy i tabele, a także przejrzysty układ rozdziału. Kolejne trzy rozdziały zawierają opis i analizę łotewskiego systemu politycznego przy zastosowaniu teorii omówionych w części teoretycznej (rozdział II – *Kształtowanie się systemu politycznego i gospodarczego w okresie pierwszej fali demokratyzacji*, rozdział III – *Liberalizacja reżimu jako symptom trzeciej fali. Reformy wewnętrzne lat 80.*, rozdział IV – *Znaczenie systemu partyjnego dla trzeciej fali demokratyzacji*). W tej części książki autor omawia m.in. ustanowienie państwowości łotewskiej w 1918 r., odwrót od pierwszej fali demokratyzacji w 1934 r., sowiecki model systemu politycznego w okresie ŁSRR (rozdział II), transformację polityczną i gospodarczą Łotwy z republiki sowieckiej do państwa niepodległego (rozdział III), powstanie i konsolidację systemu partyjnego, kwestię mniejszości narodowych po 1991 r., a także m.in. wpływ wyników wyborów parlamentarnych na charakter systemu politycznego (rozdział IV).

W rozdziale drugim autor sprawnie buduje narrację, wyciąga także prawidłowe wnioski z historii politycznej Łotwy. Opis pierwszej nadzwyczajnej fali demokratyzacji obejmuje demokratyczne wybory i ustanowienie konstytucji z 1922 r., fragmentaryzację i polaryzację życia politycznego, zmienność gabinetów w warunkach demokratycznego ustroju. Równie poprawny jest wywód dotyczący odrotu od pierwszej fali demokratyzacji w związku z zamachem stanu z maja 1934 r., a także opis sytuacji politycznej Łotwy po aneksji

przez ZSRR w 1940 r. Szkoda, że autor korzystał z niezbyt bogatej polskiej literatury przedmiotu, pomijając publikacje łotewskie bądź rosyjsko- czy anglojęzyczne, które mogłyby pewne problemy naświetlić nieco inaczej (np. zmienność gabinetów łotewskich nie odbiegała zasadniczo od sytuacji w innych krajach, zob. *History of Latvia: the 20th century*, Rīga 2006, s. 159).

Rozdział trzeci poświęcono narodzinom opozycji i przemianom systemowym lat 90. Autor trafnie zauważa odmienną od litewskiej i estońskiej taktykę działania Frontu Ludowego spowodowaną skomplikowaną strukturą etniczną Łotwy (s. 113–115), kreśląc nieco pesymistyczny obraz stosunku średniego pokolenia Łotyzy do sprawy narodowej (s. 115). Trochę żal, że przy opisie łotewskiej drogi do niepodległości (metoda „krok po kroku”) autor nazbyt skupił się na opozycji Front Ludowy – Interfront, a pominął – ważny z punktu widzenia symbolicznego i propagandowego – udział mniejszości narodowych w procesie odzyskiwania niepodległości (myślę tu m.in. o takich osobach, jak Ita Kozakiewicz, Odisejs Kostanda, Mawrik Wulfson czy Ruta Marjasz). Makowski trafnie omawia przepisy przywróconej w 1990 r. konstytucji z 1922 r., a także opisuje napięcie między obowiązywaniem ustawy zasadniczej z międzywojnia a prawną z okresu ŁSRR w pierwszych latach niepodległości. W rozdziale III warto pochwalić zapożyczony od prof. Jacka Zielińskiego dodatek ilustrujący zmiany w konstytucji z 1922 r. wprowadzone po 1991 r. (s. 133–136). Nie-

potrzebna wydaje się natomiast pełna błędów tabela poświęcona wyborom do Rady Najwyższej Litewskiej [!] SRR, podpisana nb. jako „wyniki referendum niepodległościowego” (s. 125).

W rozdziale IV omówiono powstanie i konsolidację systemu partyjnego Łotwy, także na tle dwóch pozostałych krajów bałtyckich, wpływ czynnika ekonomicznego i proporcjonalnej ordynacji wyborczej na wynik wyborów oraz wpływ wyniku wyborów na charakter systemu politycznego. Autor nie ucieka od spraw aktualnych w momencie pisanie pracy. Opisuje wybór Valdisa Zatlersa na prezydenta kraju (s. 153–154), zawirowania wokół rządu Aigarsa Kalvītisa (s. 174, 177–178), a także gabinet Valdisa Dombrovskisa i wybory w 2010 r. (s. 178–179). Odrębny podrozdział to „rozwiązania formalnoprawne w zakresie funkcjonowania systemu partyjnego” i „znaczenie mniejszości narodowych dla systemu politycznego”. Autor słusznie zauważa, że „nieufność Łotyszy i Estończyków wynika z powszechnie żywionej w okresie sowieckim obawy, iż na skutek polityki kolonizacyjnej staną się mniejszością we własnych krajach”, co pociągnęło za sobą restrykcyjną politykę naturalizacyjną (s. 159). Opisuje również problemy związane z funkcjonowaniem oświaty mniejszości narodowych (s. 162–163), znane skądinąd ze stosunków polsko-litewskich.

Rozdział piąty (*Korelacje występujące pomiędzy procesem demokratyzacji a wprowadzeniem wolnego rynku*) umiejscawia łotewski system polityczny w kontekście przemian gospo-

darczych, które nastąpiły w 1991 r., podobnie jak w pozostałych krajach postsowieckich, wraz z przemianami politycznymi. Autor omawia główne koncepcje transformacji gospodarczej w krajach regionu, jej genezę na Łotwie, przekształcenia systemu gospodarczego po 1991 r., konsolidację gospodarczą po uruchomieniu przemian, a także główne kierunki działań i reformy gospodarcze w okresie konsolidacji. Uwzględniono m.in. proces prywatyzacji i reprivatyzacji, reformy podatkowe i emerytalne, rozwój sektora bankowego i giełdy, rynek pracy i ubezpieczeń, współpracę gospodarczą czy wreszcie politykę fiskalną i monetarną. Rozdział zaopatrzone jest w liczne tabele ilustrujące np. wybrane wskaźniki gospodarcze Łotwy 2000–2006, wskaźniki wolności gospodarczej państw bałtyckich, wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych, strukturę geograficzną importu i eksportu etc. Widać, że autor sprawnie porusza się w kręgu tematyki ekonomicznej, a w przypadku gospodarki Łotwy dokonał solidnego *researchu*. Jest to, w moim przekonaniu, najlepiej napisana – poza rozdziałem teoretycznym – część pracy.

Teraz przejdę do części krytycznej. Trzeba powiedzieć, że książka przed oddaniem do druku nie przeszła redakcji i korekty. Na każdej stronie znajdują się błędy stylistyczne, a także myśli i sformułowania, które trudno zrozumieć („sprecyzować należy, że ruchów antyparlamentarnych nie należy utożsamiać z negacją wartości demokratycznych”, s. 62; „aklamowano bezprawną aneksję państw bałtyckich”, s. 117; tytułem jedne-

go z podrozdziałów jest „działalność opozycyjna krajów bałtyckich”, s. 89). Razi stosowanie terminów anglojęzycznych w przypadku kraju, którego językiem urzędowym jest łotewski, a realnie używanymi: łotewski/rosyjski („aliens paszport”). Autor nie tylko pomija łotewskie znaki diakrytyczne w nazwiskach, nazwach formacji zbrojnych czy partii politycznych, co można wytłumaczyć problemami technicznymi, ale także przekręca nazwiska („Augustus Kirhensteins” zamiast „Augusts”, s. 71, 77; „Iwar Iabs” zamiast „Ivars Ījabs”, s. 154; „Jānis Ikstena” zamiast „Jānis Ikstens”, s. 154, 167; „I. Sudrab” zamiast „I. Sudraba”, s. 307, czy – *last but not least* – „Paweł Sierakowski” zamiast „Paweł Siarkiewicz”, s. 264). Autor nazbyt często pisze o „Pribałtyce” w kontekście Łotwy, co czasem prowadzi do efektów komicznych (np. na s. 99 mówi się o „obywatelach Pribałtyki”). Niepoprawne jest nazywanie Komunistycznych Partii Litwy, Łotwy i Estonii funkcjonujących w ramach KPZR Komunistycznymi Partiami Litewskiej, Łotewskiej czy Estońskiej SRR (s. 88–89 i in.).

Od spraw nazewniczych warto przejść do faktografii. Pisząc o okresie międzywojennym, autor nie ustrzegł się wpadek błahych („Republika Łotwy odzyskała niepodległość na fali pierwszej wojny światowej”, s. 57), ale i poważniejszych („dnia 1 maja 1920 r. na przewodniczącego Partii Socjaldemokratycznej mianowany [sic!] został Jānis Čakste”, s. 57; w rzeczywistości nigdy nie był członkiem LSDSP, a 1 maja 1920 r. został wybrany przewodniczącym Zgroma-

dzenia Konstytucyjnego). Makowski pisze o „układzie o nieagresji z Rosją” z 11 sierpnia 1920 r. (s. 58), podczas gdy był to „rosyjsko-łotewski traktat pokojowy” („Latvijas–Krievijas miera līgums”; po rosyjsku: „Рижский мирный договор 1920 года”). Pakt o nieagresji z ZSRR zawarła Łotwa – wraz z szeregiem innych krajów – dopiero w lutym 1929 r. W rozdziale drugim autor wspomina, że w ŁSRR „ludność napływowa przewyższała liczbę Łotyszy” (s. 98), a przecież było odwrotnie, w następnym zaś, iż „stabilny wskaźnik [narodu tytularnego] na Litwie jest wynikiem silnej tożsamości narodowej Litwinów, odrębnej kultury i silnych wartości religijnych” (s. 106). A może po prostu braku masowej imigracji po 1945 r.?

Omawiając okres po 1990 r., autor zapomina o treści konstytucji z 1922 r., pisząc, że „piąta Sejma nie przetrwała czteroletniej kadencji” (s. 170), co i tak nie byłoby możliwe w świetle obowiązującej w ustawie zasadniczej kadencji trzyletniej (cytuję: „W razie gdy na skutek rozwiązania Sejmu, wybory przeprowadza się w innej porze roku, pierwsze posiedzenie odbywa się najpóźniej po miesiącu, a mandaty Sejmu wygasają po upływie 2 lat, w pierwszy wtorek listopada, kiedy się zbiera nowoobrana Sejm”, art. 13 konstytucji z 1922 r., w: *Nowe konstytucje*, Warszawa 1925, s. 138–139). O Sejmie wyłonionym w 1998 r. autor pisze niesłusznie, że jako pierwszy „przetrwał pełną czteroletnią kadencję” (s. 173), podczas gdy jako pierwszy został na taką kadencję wybrany (na mocy ustawy z grudnia 1997 r. zmieniającej konstytucję, au-

tor wspomina o niej na s. 134). Sporo błędów dotyczy łotewskich partii politycznych, pomijając kwestie nazewnictwa (autor nazywa „Centrum Zgody” „Związkiem Zgody”, s. 194–196; „Tēvzemei un Brīvībai” to „Ojczyźnie i Wolności”, nie „Ojczyzna i Wolność”), można przeczytać, że Partia Zgody Narodowej (TSP) była sukcesorką „Partii Komunistycznej Łotewskiej Republiki Radzieckiej” (s. 175), w dodatku wymiennie stosuje się pojęcia „Partia Zgody Narodowej” i „Centrum Zgody” (s. 175, 176), co jest niepoprawne. Drobną pomyłką – popełnianą nagminnie w polskich mediach – jest nazywanie „Jedności” partią (s. 195, 197; w partię przekształciła się dopiero w sierpniu 2011 r.). Pisząc o problemie obywatelstwa, autor popełnia nieścisłość, gdy zauważa, że osoby nieposiadające łotewskiego obywatelstwa nie mogą uczestniczyć w wyborach lokalnych ani parlamentarnych „w odróżnieniu od Estonii” (s. 163; w Estonii apatrydzi również nie głosują do Riigikogu).

Autor nadał swojej pracy bogatą oprawę źródłową, choć dziwi pominięcie niektórych polskich publikacji na temat Łotwy (np. książki P. Kierończyka *Państwo łotewskie: geneza i ustrój konstytucyjny*). Choć w bibliografii znajdziemy sporo pozycji zagranicznych, w oczy rzuca się w zasadzie brak opracowań pochodzących z Łotwy (łotewskich bądź rosyjsko- czy anglojęzycznych). Również do-

bór materiałów prasowych wydaje się niezmiernie skromny. Autor nie korzystał z prasy łotewskiej poza niewychodzącą już „Sowietską Łatwiją”, a także z popularnych i łatwo dostępnych portali informacyjnych, takich jak delfi.lv, apollo.lv czy diena.lv (wszystkie z nich mają również swe wersje rosyjskie). Chybione jest odczytywanie rzeczywistości łotewskiej przez pryzmat prasy niemieckiej i rosyjskiej. Autor nierzadko powołuje się w tekście na artykuły z portalu gazeta.pl, które powinny być tylko punktem wyjścia do poszukiwań istotnych informacji o Łotwie. W przypisach nazbyt często znajdują się odwołania do skądinąd bardzo dobrych analiz Ośrodka Studiów Wschodnich.

Praca dr. Łukasza Makowskiego niewątpliwie znajdzie się w rękach osób zainteresowanych Łotwą, choćby ze względu na niewielką liczbę publikacji poświęconych tej tematyce na polskim rynku. Jakkolwiek autor zadał sobie wiele trudu, zapoznając się ze źródłami, przekopując przez meandry łotewskiego życia politycznego czy wybierając dość oryginalny zakres badań, efekty prezentują się skromnie. Wpływa na to chaotyczność pracy, liczne powtórzenia i brak korekty, a także, *last but not least*, bardzo częste błędy merytoryczne, które jednak nie unieważniają wywodu ani nie podważają wiedzy politologicznej autora.

Tomasz Otocki